

**“АТРЫН ГУРАВДАХЬ АЯН” ХӨТӨЛБӨРИЙН ХЭРЭГЖИЛТ,
ҮР ДҮНД ХИЙСЭН СУДАЛГАА** (Тойм судалгаа)

Р. Батсүх (Ph.D), Д. Жигваагүнсэл, Д. Золбоо

Энэ хөтөлбөр нь тариалан эрхлэх эрх зүй, эдийн засгийн таатай орчин бүрдүүлж, үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх замаар хүн амыг аюулгүй хүнсний бүтээгдэхүүнээр тогтвортой ханган, импортын хараат байдлыг арилгаж тариалангийн хөгжлийг эрчимжүүлэх зорилготой. Хөтөлбөрийн хүрээнд 2008 онд 50.0 мянган га, 2009 онд 80.0 мянган га, 2010 онд 100.0 мянган га атаршсан талбайг эргүүлэн ашиглалтад оруулж нийт эргэлтийн талбайн хэмжээг 600.0 мянган га-аас доошгүй болгон, 420.0 мянган тн буудай хураан авч дотоодын хэрэгцээгээ 100 хувь хангах зорилт тавьсан байна. Хөтөлбөрийг судлаж үзэхэд дараахь үндсэн зорилтуудыг дэвшүүлсэн байна. Үүнд:

1. Технологийн шинэчлэл

1.1. Агротехникийн арга хэмжээ

Цаг уурын өөрчлөлтийн нөлөөллийг тусган боловсруулсан шинэ технологи нь хөрс элдэншүүлгийг хийхдээ хавж сийрүүлэх замаар хөрсний чийгийг хаах, сүрлэн хучлага хийх, хөрсний шинжилгээнд үндэслэн бордооны төрөл тунг сонгох зэрэг нилээд зохистой аргуудыг тусгаж, сэлгээний ээлжийг уртасган, үр тарих хугацааг хойшлуулж, үр суулгах гүн, үрийн нормыг багасгасан ба ургамал хамгааллын бодисын нэр төрөл, хэрэглэх аргыг өөрчилсөн төдийгүй ажлын эрхтний бүтэц, хийц нь уламжлалт техникээс огт өөр шинэ техникийг ашиглахаар сонгосон ба үр тариа, тэжээлийн ургамлын сортуудыг шинэчилсэн зэрэг нь газар тариалангийн технологийн үндсэн элементүүдийг бүрэн хэмжээнд өөрчилсөн шинэчлэлт болсон байна.

Тариаланг усалгаатай технологид шилжүүлэх нь цаашдын зайлшгүй зорилт болохыг онцолж, түүнтэй холбоотойгоор хөрс цаг уурын бүх бүсэд мөрдөх технологийн зөвлөмжийг санал болгож, тухайн бүс нутгийн онцлогтой холбоотойгоор өөрчлөгдөх технологийн элементүүдийг тусгайлан зааж өгсөн зэрэг оновчтой ажлууд төлөвлөгдөн хийгдэж байна.

1.2. ХАА -н техникийн бодлого

Тариалангийн техникийн шинэчлэл 1990 оноос үндсэндээ зогсонги байдалд орсон бөгөөд элэгдэж хуучирсан техникүүдээр шинэ зорилтыг хэрэгжүүлэх боломжгүйг тооцож, хөтөлбөрийн хүрээнд 148.2 тэрбум төгрөгийн өртөгтэй техникийн шинэчлэл хийхээр төлөвлөснөөс, 2008 онд 22.5 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийгдэж, цаашид 125.7 тэрбум төгрөгийн шинэ техник авахаар төлөвлөсөн байна. ХАА-н техникийн талаар цаашид баримтлах бодлого чиглэлийг салбарын яамнаас тодорхойлж, УИХ-д оруулан хэлэлцүүлжээ.

Барууны өндөр хүчин чадалтай трактор комбайныг ашигласнаар бүтээмж дунджаар 2-3 дахин их болох нь судалгаагаар тогтоогдсон тул үйлдвэрлэлд өндөр бүтээмжтэй, ашиглалтын зардал багатай АНУ-ын Жон Деере пүүсийн болон ОХУ-ын техник ашиглах тооцоо хийсэн байна. Мөн 200-500 малтай өрхүүд, 2-10 га-д төмс хүнсний ногоо тариалдаг өрх, аж ахуйн нэгжийн хэрэгцээнд 8500 ширхэг бага оврын трактор хэрэгтэй гэсэн судалгааг гаргасан байна. Тариалангийн үйлдвэрлэлийн эрсдлийг багасгах зорилгоор үүлэнд зориудаар нөлөөлж, хур бороо оруулах ажлын техникийн бааз суурийг бий болгосон зэрэг ажлыг эхлүүлсэн байна.

1.3. Усалгаатай тариалангийн чиглэлээр

2008 онд улсын хэмжээгээр 29.6 мянган га-д эрхэлсэн усалгаатай тариалангийн үр дүн /1-р хүснэгт/ -г үзүүлбэл:

1-р хүснэгт

№	Таримлын төрөл	Усалгаатай талбай		Нэгж /га/ талбайн ургац /цн/	Нийт ургац /мян/
		Тариалсан /мян.га/	Нийт талбайд эзлэх хувь		
1	Үр тариа	7.3	4.28	22.3	16.4
2	Төмс	8.8	74.2	116.5	10.3
3	Хүнсний ногоо	5.7	96.6	126.0	7.5
4	Жимс жимсгэнэ	1.9	-	-	0.5
5	Малын тэжээл	5.0	97.3	-	16.5

* * *

2009 онд усалгаатай тариаланг хөгжүүлэхэд 6.5 тэрбум төгрөг төсөвлөсөн нь дараах арга хэмжээнд зориулагдах юм.

- Услалтын систем сэргээн засварлах, шинээр барихад – 4.0 тэрбум
- Усан сантай боомтын барилга барихад – 2.0 тэрбум
- Усны хайгуул, судалгаа, зураг төсөл боловсруулахад – 0.5 тэрбум

2009-2019 онд усалгаатай тариалан хөгжүүлэх арга хэмжээнд 79.1 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтыг улсын төсвөөс санхүүжүүлэх /2-р хүснэгт/- ээр төлөвлөсөн байна. Үүнд:

2-р хүснэгт

№	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ	Санхүүжилт /тэрбум.төг/
1	Сэлэнгэ, Орхон, Ховд голын ай сав, баруун ба төвийн бүсэд хайгуул судалгаа зураг төсөл боловсруулахад	11.8
2	6500 га-д услалтын систем сэргээн засварлах	5.8
3	33500 га-д услалтын систем шинээр барих	61.5

* * *

1.4. Хөрс хамгаалах ба үржил шимийг дээшлүүлэх талаар

Үндэсний хөтөлбөрт атаршсан талбайг ашиглахдаа “Хөрсний үржил шимийг шинжлэн тогтоох ” үндсэн дээр хөрс бордох бордооны төрөл, тунг тогтоох асуудлыг тусгасан нь чухал арга хэмжээ юм.

Атаршсан талбай нэлэнхүйдээ зэрлэг ургамалд автсан байгааг анхаарч “химийн уринш” хийхийг тариалангийн зөвлөмжид тусгасан ба био бордооны үйлдвэрлэлийг дэмжих, байгальд ээлтэй технологи нэвтрүүлэх, шинжлэх ухааны төсөл хэрэгжүүлэхийг дэмжихээр заасан байна.

1.5. Үр үйлдвэрлэл, хангамж

Хөтөлбөрийн хүрээнд ганд тэсвэртэй, арвин ургацтай зусах буудайн сортын үрийг 2008 онд 6000 тн, 2009 онд 5000 тн, 2010 онд 4000 тн-ыг импортоор авч үржүүлэх, үр үржүүлгийн төв байгуулах ба сорт сорилт, үрийн аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг дэмжихээр хөтөлбөрт тусгасан байна.

2. Боловсон хүчний хангамж, тэднийг бэлтгэх талаар

Мэргэжилтэй ажилчин бэлтгэх, урт богино хугацааны сургалт зохион байгуулах, тоног төхөөрөмж дээр дадлагажуулах, гадаад орнуудад зардлаар нь явуулж сургах, үйлдвэрлэл сургалтын байгууллагыг дэмжих, техникийн засварын мэргэжилтэн, үржлийн агрономич, хөрс хамгаалал, усалгаатай тариалангийн мэргэжилтэн бэлтгэн үйлдвэрлэлд ажиллуулах зэрэг арга хэмжээг хөтөлбөрт тусгасан байна.

3. Хөтөлбөрийн эдийн засгийн бодлогын асуудал

Тариаланд ашиглах техник тоног төхөөрөмж сэлбэг хэрэгсэл, услалтын системийн тоног төхөөрөмж, ургамал хамгааллын бодис, бордоог гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлсөн шийдвэр гаргажээ. Тариалангийн бүсийн аймгуудад тус бүрд нь 1.0-2.0 тэрбум төгрөгийн төсвийн итгэлийн зээл олгоно. Хүүгийн хөнгөлөлттэй зээлийн, хүүгийн хөнгөлөлтөд 10.2 тэрбум төгрөг улсын төсвөөс олгосон байна.

Хөрс боловсруулах дэвшилтэт технологи нэвтрүүлэх зорилгоор 1000 тн эрдэс бордоо, 116 тн ургамал хамгааллын бодис импортоор авч аж ахуйн нэгж, иргэдийн төлбөрийн чадваргүй байдлыг харгалзан 90 хувиар хөнгөлөлттэй олгосон. 2007-2008 онд 7903.5 га талбай услах хүчин чадал бүхий услалтын систем барихад улсын төсвөөс 6.5 тэрбум төгрөг зарцуулжээ. Үүлэнд зориудаар нөлөөлж, бороо оруулах төхөөрөмж авахад 142.5 сая төгрөг зарцуулан зохих хэмжээний материаллаг бааз бий болгосон байна. Мөн хаврын тариалалтад зориулсан 6.0 мянган тонн үр импортоор оруулж, үнийг нь 50 хувиар чөлөөлж аж ахуйн нэгжүүдэд өгсөн зэрэг хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, хөнгөлөлттэй зээл олгох зэргээр газар тариалангийн үйлдвэрлэлийг төрөөс дэмжсэн байна.

Аяны гарааны жил 22.5 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийгдэн, цаашид 2009-2010 онд 125.7 тэрбум төгрөгийн техникийн шинэчлэлт хийх ажил хүлээгдэж байна. 2009 онд услалтын систем байгуулах, засварлах болон зураг төсөл боловсруулах, хайгуул хийхэд 6.5 тэрбум төгрөг зарцуулахаар төлөвлөжээ. 2009-2012 онд усалгаатай тариалан хөгжүүлэх арга хэмжээнд 79.1 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтыг улсын төсвөөс санхүүжүүлэхээр тусгасан байна.

Салбарын яамнаас “Атрын 3 дахь аян” хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжих шинэчилсэн технологи /технологийн карт/ -д үндэслэн хийсэн тооцоонд 1 тн улаан буудайг 158.0 мянган төгрөгийн зардал (өөрийн өртөг)–аар үйлдвэрлэж татвар төлсний дараа 46635.8 мянган төгрөгийн ашигтай ажиллах тооцоо (3-р хүснэгт) гаргажээ.

Буудай үйлдвэрлэлийн зардал, үр дүнгийн тооцоо

3-р хүснэгт

д/д	Зардлын төрөл	Бүгд зардал /мян.төг/	Үүнээс	
			Уринш бэлтгэх	Буудай ургуулах
1	Цалин хөлс	19001.2	6137.4	12863.8

2	НДШ, ЭМД шимтгэл	3190	1052	2138
3	Шатах, тослох материал	33492.5	9282.6	24209.9
4	Тарих үр	41300	0	41300
5	Хор гербицид	19958	17860	2098
6	Бордоо	3000	0	3000
7	Цахилгаан	634.5	37	537.5
8	Авто тээвэр	4328.3	141.4	4186.9
9	Хоол хүнс	3681	1465	2216
10	Урсгал засвар	12800	2712	10088
11	Зээлийн хүү	11851	3630	8221
12	Тооцогдоогүй бусад зардал	6200	1200	5000
13	Хувьсах зардлын дүн	159436.4	43577.3	115859.1
14	Удирдлагын зардал	13346.5	2669.3	10677.2
15	Үндсэн хөрөнгийн элэгдэл	16000	2160	13840
16	Газрын төлбөр	800	400	400
17	Тогтмол зардлын дүн	30146.5	5229.3	24917.2
18	Нийт зардлын дүн	189582.9	48806.6	140776.3
19	Нэг га-гийн зардал	189.6	48.8	140.8
20	Нэг тонн буудайн өртөг	158		
21	Борлуулалтын орлого	240000		
22	Татвар төлөхийн өмнөх ашиг	50417.1		
23	Орлогын татвар 7.5%	3781.3		

24	Ашиг	46635.8		
----	------	---------	--	--

* * *

4. Хууль эрх зүйн зохицуулалт

Тариалангийн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар тариаланг дэмжих, даатгалын хууль батлуулж, буудай тариалсан иргэн, аж ахуйн нэгжийн даатгалын хураамжийг төрөөс дэмжих нөхцөл бүрдүүлэх, үйлдвэрлэлд ашиглах техник тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгсэл, ургамал хамгааллын бодис бордоог НӨАТ-аас чөлөөлүүлэх зэрэг хуулийн зохицуулалт хийхээр хөтөлбөрийн төлөвлөгөөнд тусгасан байна.

ХАА-н шинжлэх ухааны байгууллагуудын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай ЗГ-ын 2003 оны 28-р тогтоолд нэмэлт өөрчлөлт оруулах, таримал ургамлын үр үржүүлгийн үндэсний төв байгуулах тухай ЗГ-ын тогтоол шинээр гаргах, ХАА-н хөрөнгө оруулалтын банк байгуулах асуудлыг шийдвэрлүүлэх зэрэг тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэхээр тусгасан байна.

Дүгнэлт

1. Технологийн шинэчлэлийн хүрээнд

Монгол орны уур амьсгалын байнгын судалгааны дүнгээс үзэхэд нийт нутгаар хавар намрын улиралд 1.8-1.9 градусаар, зуны улиралд 1.1 градусаар дулаарснаас гадна, сүүлийн 68 жилд жилийн хур тунадасны нийлбэр хэмжээ 7 хувиар, хавар зуны хур тунадас 3.0-9.1 хувиар буурч, төвийн бүсийн газрын гадаргын нийлбэр ууршиц 100 мм-ээр нэмэгдэж, бусад нутгаар хур тунадасны бага зэрэг өсөлт ажиглагдсан боловч, нийлбэр ууршицын өсөлтөөс 5-6 дахин бага байна. Ийнхүү Монгол орны цаг уурын дулаарал, хур тунадасны бууралт, ууршицын өсөлтөөс үүсэлтэй “Хуурайшил” нь тариалангийн үйлдвэрлэлийн гол бэрхшээл төдийгүй монгол хүн хоол хүнсгүй болох “аюул” гэж үзэж, хөрс цаг уурын өнөөгийн өөрчлөлтийн онцлогт тохирсон, технологи боловсруулан мөрдөж, бас богино хугацаанд зохистой “Шинэчлэн засварлан” хэрэгжүүлж байхыг биднээс шаардаж байна. Иймээс “Атрын 3 дахь аян” үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд дараахь арга хэмжээг тусган хэрэгжүүлэх нь зүйтэй гэж үзэж байна. Үүнд:

- 1.1. Тариалангийн талбайн хөрс хамгааллыг сайжруулах зорилгоор үр тарианы талбайд салхины голлох чиглэлийг хаах “Ойн зурвасан хаалт” жимс хүнсний ногооны талбайд “Ойн зурвас” байгуулах ажлыг тариалангийн үйлдвэрлэлийн үндсэн (уринш хийх, хөрс хавж боловсруулахтай адил) элементэд тооцож, технологийн карт, зөвлөмжид оруулан өгөх ба тариалангийн газрын хөрсний үржил шимийг сайжруулах, нөхөн сэргээх журам (Тариалангийн тухай хууль 5.1.9)-д тусгах замаар хэрэгжүүлэх.
- 1.2. Тариалангийн шинэ технологи нь нилээд “химижсэн”, өөрөөр хэлбэл үйлдвэрлэлд хэрэглэх химийн бодисууд (бордоо, гербицид, пестицид, фунгицид гэх мэт)-ыг хэрэглэх цар хүрээ, тоо хэмжээ ихэссэнийг харгалзан үзэж, тэдгээрийг хэрэглэх горимыг хянах мэргэжилтэнг аж ахуйн нэгж бүрт, хувиараа тариалан эрхлэгчдийн дунд (150-200 хүн тутамд гэх мэтээр) ажиллуулах, тариалангийн үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүн (үр тариа, жимс хүнсний ногоо, малын тэжээл)-д хор, бордооны үлдэгдлийг хянах орчин үеийн тоног төхөөрөмж, мэргэжилтэн бүхий нэгжийг Дархан-Уул, Сэлэнгэ, Төв, Булган, Орхон, Увс, Ховд аймгийн мэргэжлийн хяналтын газарт бий болгох асуудлыг “Атрын 3 дахь аян” үндэсний хөтөлбөрийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөнд нэмж тусган шийдвэрлэх нь зүйтэй.
- 1.3. Тариалангийн талбайн хөрсний үржил шимийн төлөв байдлыг жил бүр шинэчлэн, судлан тогтоох хүчин чадлыг “Хөрсний төв лаборатори”-д бий болгож, судалгаа шинжилгээний зардлыг төр хариуцан гаргах замаар тариалангийн талбайн хөрсний үржил шимийг бодитойгоор хамгаалах, бордооны хэрэглээг ШУ-ны үндэслэлтэй болгож, найдвартай ургац авдаг болох, хор бордооны хорт үлдэгдэлгүй экологийн

цэвэр, аюулгүй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх боломжийг хангах арга хэмжээг аяны хүрээнд төлөвлөн хэрэгжүүлэх.

- 1.4. Хөтөлбөрийн техникийн шинэчлэл (148.2 тэрбум.төгрөг)-ийг сунжруулбал хоёр дахь шатны техникийн нийлүүлэлтээс өмнө эхний ээлжинд авсан техник (22.5 тэрбум.төгрөг) хуучирч, хөтөлбөр “цогц арга хэмжээ” болон хэрэгжих боломжгүй болох магадлалтай тул 2009-2010 онд хүлээгдэж байгаа 127.5 тэрбум төгрөгийн техникийн шинэчлэлийг нэн тэргүүнд зайлшгүй хийх нь зүйтэй байна. ХААХҮ-ийн яаманд техник технологи, чанарын хяналт (салбарын хяналт) хариуцсан нэгжийг бий болгож, хэрэгжүүлж буй бодлогын явцын зөв бурууг ШҮ-ны үндэслэлтэй хянах, үр дүнг тооцох боломжийг бүрдүүлэх.
- 1.5. Хүчин чадал сайтай “техникийн үйлчилгээний дундын нэгж”-ийг бэхжүүлэх замаар өрхийн үйлдвэрлэлийг дэмжих нь олон мянган бага оврын тракторын хэрэгцээг цөөрүүлж, байгаль орчин талхлагдахаас хамгаалах, тариалангийн үйлдвэрлэлийн технологийн ажиллагааг туршлагатай цөөн хүн чанартай гүйцэтгэх сайн талтай бөгөөд жил бүрийн төсөвт тусгагддаг олон тэрбум төгрөг (бага оврын трактор)-ийг усалгаатай тариалан зэрэг ирээдүйтэй хөрөнгө оруулалтад зарцуулах боломжтойг анхаарах.
- 1.6. Үүлэнд зориудаар нөлөөлж хур бороо оруулах ажил нь зохих үр дүнгээ өгч байгаа тул материаллаг баазыг нь улам бэхжүүлэх, ШҮ-ны үндэслэл, тооцоо баталгаа, мэдээллийг нь сайжруулж, үер усны аюулаас сэргийлэх системийг бий болгоход анхаарах нь зүйтэй.
- 1.7. Монгол орны газар тариалангийн ирээдүй нь усалгаатай тариалан болохыг чухалчлан анхаарч, Орхон, Сэлэнгэ, Хараа, Ерөө голуудаас гадна Хэрлэн мөрний сав газраар усны хайгуул судалгааг эрчимжүүлж, хөрөнгө оруулалтыг системтэй нэмэгдүүлэх.
- 1.8. Монгол орны нийт хүн ам физиологийн зохистой нормоор тооцвол 244.2 мян.тн жимс хэрэглэх ёстойгоос импортоор 17.0 мян.тн-ыг, дотоодын үйлдвэрлэлээр 0.5 мян.тн жимс хурааж, 2008 оны хэрэгцээт жимснийхээ 6.9 хувийг хангасан байна. Энэ байдал нь хүн амыг амин дэмийн дутагдалд оруулж эрүүл мэндийн дархлаа муудах, суурь өвчлөлд нэрвэгдэх үндэс болж байгааг анхаарч, үндэсний хэмжээний хөтөлбөр гарган, хөрөнгө хүч зарж байгаа тул “Атрын 3 дахь аян” хөтөлбөрт “Жимс тариалах” асуудлыг хүн амын жимсний хэрэгцээнд тулгуурлан тооцож оруулан хэрэгжүүлэх явдал гарцаагүй шаардлагатайг ХХААХҮ-ийн яам, МУ-ын Засгийн газар анхааралдаа авах нь зүйтэй байна.
- 1.9. Хүнсний нарийн ногоо (тарвас, амтат гуа, лооль, хэмх) -ны нутагшсан сортын үр ховордсноос дээрх төрлийн хүнсний ногооны ургац тогтвортой биш байгааг анхаарч энэ чиглэлээр 20 гаруй жил эрдэм шинжилгээ, үйлдвэрлэлийн ажил амжилттай явуулж байсан Эгийн голын хүнсний ногооны үр үйлдвэрлэл эрдэм шинжилгээний станцын үйл ажиллагааг сэргээх нь зүйтэй.

2. Мэргэжлийн ажилчин бэлтгэх давтан сургах

Ихээхэн шаардлагатай байгаа ХАА-н мэргэжилтэй ажилчин бэлтгэхийн тулд мэргэжлийн сургалтын байгууллагууд (МСҮТ) сургалт явуулдаг чиглэлээрээ үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгжүүд дээр өөрийн салбар болон дадлагын нэгж байгуулан ажиллуулах замаар давтан сургах сургалтыг практикт ойртуулж, өндөр чадамжтай мэргэжилтэй ажилчин бэлтгэх бололцоог бий болгох талаар ХХААХҮ-ийн яам, БСШУ-ны яамдын түвшинд хэлэлцэж энэ хэлбэрийн сургалт явуулах эрх зүйн үндэслэлийг бий болгох нь чухал байна.

3. Хөтөлбөрийн эдийн засгийн үр дүнгийн талаар

- 3.1. Атрын 3 дахь аян” үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд тариалан эрхлэгч аж ахуйн нэгж, хувь хүмүүст эдийн засгийн хувьд нэн таатай нөхцөл боломж олгохын тулд олон төрлийн урамшуулал, хөнгөлөлт үзүүлсэн байна. Үүнд:

- Тариалангийн техник, сэлбэг хэрэгсэл, бордоо, ургамал хамгааллын бодисуудыг НӨАТ-аас чөлөөлсөн.
- 1.0-2.0 тэрбум төгрөгийн итгэлийн зээл олгосон.
- 6 мянган тонн үрийг импортоор авч, үнийн 50 хувийг чөлөөлсөн.
- Иргэн аж ахуйн нэгжээс гурилын үйлдвэрт нийлүүлсэн буудайнд тариаланг дэмжих сангаас (1 тн буудайнд 80.0 мянган төгрөгийн) урамшил олгосон.
- 2008 онд техникийн шинэчлэлд зориулан дугуйт трактор 100ш, үр тарианы комбайн 41ш, үрлүүр 18ш, сийрүүлэгч 40ш, хор цацагч 10 ширхэгийг нийлүүлж тус бүрийн үнийг 50 хувиар чөлөөлж, үлдэх зээлийн хугацааг нь 3 жил хүртэл хугацаагаар сунгасан байна.

3.2. Буудайн санд 61924.6 тн улаан буудайг тн дутмыг 400.0 мянган төгрөгөөр, нийтдээ 23.0 тэрбум төгрөгөөр худалдан авч, тээврийн зардалд нь 1.1 тэрбум төгрөг, хадгалалтын зардалд 667.3 төгрөг олгосон байна.

- Манай хөрш Казакстаны зах зээл дээр 2008 оны 9-10 сард 1 тн улаан буудай 223\$, тухайн ханш (1185.5)-аар тооцвол 256.1 мянган төгрөгийн үнэтэй байв.
- Блюмбергийн бирж дээр 2008 оны 9-р сард 1тн улаан буудай 161.79-190.18\$, дунджаар 176.0\$, тухайн үеийн ханшаар тооцвол 244.54 мянган төгрөгийн үнэтэй байв.
- Буудайн санд авсан улаан буудайн үнийг (4-р хүснэгт) Казакстаны болон Блюмбергийн биржийн үнэтэй харьцуулан үзүүлбэл:

4-р хүснэгт

№	Үзүүлэлт	Авсан буудай тн	1тн буудайн үнэ /мян.төг/	Буудайн нийт үнэ/мян.төг/
1	Буудайн сангийн үнэ	61924.6	400.0	24.769.840.0
2	Казакстаны үнэ	61924.6	256.1	15.858.736.4
3	Блюмбергийн биржийн үнэ	61924.6	244.504	15.140.812.40

Ийнхүү буудайн санд авсан буудайн нийт үнэ Казакстаны зах зээлийн үнээс 8.911.103.6 төгрөгөөр, Блюмбергийн биржийн үнээс 9.629.027.60 төгрөгөөр илүү байгааг анхааран үзэж, 2009 онд буудайн санд авах буудайн үнийг тогтоохдоо дэлхийн ба хөрш орнуудад улаан буудайн үнэ ямар байгааг харгалзан үзэж тогтоох нь зүйтэй.

Буудайн сан, улсын нөөц, гурилын үйлдвэрт буудай тушаасан 393 аж ахуйн нэгжид 1 тн буудай тутамд 80.0 мянган төгрөгөөр бодож 11.1 тэрбум төгрөгийг урамшуулал болгон өгсөн байна. Ялангуяа буудайн санд авсан буудайг дэлхийн болон хөрш орны зах зээлийн үнээс тн тутмыг нь 143.9-155.4 мянган төгрөгөөр илүү авсан нөхцөлд давхцуулан урамшуулал олгосон нь үргүй зардал гаргажээ гэж үзэх үндэстэй байна.

3.3. Техник технологийн шинжтэй хөрөнгө оруулалтаас бусад хөнгөлөлт чөлөөлөлт, урамшууллыг нь санхүүгийн хямралтай байгаа өнөөгийн нөхцөлд (2009 он) дахин судлан үзэх нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. “Атрын 3 дахь аян” үндэсний хөтөлбөр /МУ-ын ЗГ-ын тогтоол/
2. “Атрын 3 дахь аян” үндэсний хөтөлбөрийн ажлын төлөвлөгөө

3. “Атрын 3 дахь аян”-ны талаар юу мэдэх вэ асуулт хариулт
4. Байгаль орчны яам. “2006-2007 оны Байгаль орчны төлөв байдлын тайлан”
5. Буудайн сан. Санд авсан буудайн өртөгийн тооцоо
6. “Газар тариалангийн үйлдвэрлэлийн технологийн шинэчлэл” онол-үйлдвэрлэлийн бага хурлын материал /2006.01.06/
7. ЗГ-ын тогтоол. Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх талаар авах арга хэмжээний тухай
8. ЗГ-ын тогтоол. Улсын сайн малчин, тэргүүний тариаланч, тэргүүний тариаланч хамт олон шалгаруулах тухай
9. Казакстаны үр тарианы зах зээлийн үнэ, статистикийн мэдээ
10. Монгол Улсын хууль. Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай
11. Монгол Улсын хууль. Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай
12. Монгол Улсын хууль. Таримал ургамалын үр сортын тухай.
13. Монгол Улсын хууль. Тариалангийн тухай
14. УГТЭШ-ний хүрээлэн. Монгол орны газар тариалангийн технологийн шинэчилсэн зөвлөмжийн төсөл
15. УИХ-ын Байгаль орчин, ХХАА-н байнгын хороо. “Монгол орны байгаль орчны өнөөгийн байдлын тойм” /2006 он/
16. Улаан буудайн дэлхийн зах зээлийн эрэлт, үнийн санал. /Bloomberg.com/
17. УМХГ. Пестицидийн үлдэгдлийн судалгаа хийх лабораторын мэдээлэл /2009.01.30/
18. Сводная таблица цен по Казахстану /2009.02.16/
19. Хүнс судлалын академи. Хүнсний аюулгүй байдлын өнөөгийн төлөв цаашид тавих зорилт (Ерөнхийлөгчид өргөн барьсан танилцуулга)
20. Хүнс судлалын академи. Хүнсний хангамж, аюулгүй байдлыг сайжруулахтай холбоотой төсөл хөтөлбөрийн үр дүнгийн тайланд хийсэн дүгнэлт
21. ХХАА-н яам. “Тариалангийн салбарт баримтлах технологийн зөвлөмж” /2006 он/
22. ХХАА-н яам. “Буудай үйлдвэрлэлийн зардал дүнгийн тооцоо”
23. ХХААХҮ-ийн яам. Усалгаатай газар тариалангийн өнөөгийн байдал
24. ХХААХҮ-ийн яам. 2008 оны ургац хураалтын дүнгийн танилцуулга /2008.11.18/
25. ХАА-н сайдын УИХ-д хийсэн мэдээлэл. “Атрын 3 дахь аян ” үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, үр дүнгийн цаашдын чиглэл
26. ХХААХҮ-ийн сайд Т.Бадамжунайгийн УИХ-д хийсэн мэдээлэл “ХАА-н техникийн талаар цаашид баримтлах бодлого чиглэл”
27. ХХААХҮ-ийн сайдын 2009 оны төсвийн багцын задаргаа
28. ХХААХҮ-ийн яам. Үр тариа боловсруулах үйлдвэрүүдийн өнөөгийн байдал
29. ХХАА-н яам. Буудай үйлдвэрлэлийн зардал, үр дүнгийн тооцоо
30. ХХААХҮ-ийн яам. “Атрын 3 дахь аян” хөтөлбөрийг 2008 онд хэрэгжүүлэх арга хэмжээнд зарцуулсан хөрөнгийн мэдээлэл
31. ХХААХҮ-ийн яам. “Атрын 3 дахь аян” хөтөлбөрт иргэдийн ороцоог хангах
32. ХХААХҮ-ийн яам. ХАА-н салбарын статистикийн мэдээ /2003-2008/
33. ХХААХҮ-ийн яам. Үр тарианы үйлдвэрлэлд шаардагдах техникийн бланс /2008

